

РОЗДІЛ ІІІ. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ НАПРЯМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ

УДК: 37.01 / .09: 37.014.3: 37.018.4

Колупаєва А. А.

ТРАНСФОРМАЦІЙНО-ІНКЛЮЗИВНІ ПРОЦЕСИ ЯК ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті представлено трансформаційну стратегію сучасної освітньої політики — інклюзивну освіту — як найбільш значущий інноваційний рух в освіті ХХ століття. Відзначається, що на сучасному етапі ідея інклюзії набуває адекватних обрисів і перетворюється на основоположну категорію дидактики; впровадження інклюзивної освіти — складна, неоднозначна проблема, що потребує розгляду та розробки нормативно-правових, психолого-педагогічних, програмно-змістових, соціально-психологічних засад.

Ключові слова: діти з порушеннями психофізичного розвитку, навчальний процес, інклюзія, інклюзивна освіта, спеціальна освіта.

Колупаєва А. А.

ТРАНСФОРМАЦИОННО-ИНКЛЮЗИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ КАК ОСНОВА РЕФОРМИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ЛИЦ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

В статье представлено трансформационную стратегию современной образовательной политики — инклюзивное образование — как наиболее значительное инновационное движение в образовании ХХ столетия. Отмечено, что на современном этапе идея инклюзии превращается в основоположную категорию дидактики; внедрение инклюзивного образования — сложная, неоднозначная проблема, которая требует рассмотрения и разработки нормативно-правовых, психолого-педагогических, программно-содержательных и социально-педагогических основ.

Ключевые слова: дети с нарушениями психофизического развития, учебный процесс, инклюзия, инклюзивное образование, специальное образование.

Alla Kolupaieva

TRANSFORMATION PROCESS AS THE BASIS FOR INCLUSIVE EDUCATION REFORM OF PERSONS WITH SPECIAL NEEDS

This paper presents the transformational strategy of contemporary educational policy — inclusive education as the most significant innovation in educa-

tion movement of XX century. It is noted that nowadays the idea of inclusion is acquiring adequate shape and becoming a fundamental category of didactics. The introduction of inclusive education is a complex and ambiguous problem that requires consideration and development of legal, psychological, pedagogical, program and content, as well as social and psychological principles.

Keywords: *children with special psychological and physical needs, educational process, inclusion, inclusive education, special education.*

Реальністю України на сьогодні є варіативна освіта, яка вибудовується на концептуальних засадах «суспільство для всіх» й «освіта для всіх», в тому числі й для дітей, що донедавна з позицій визнання феномену неперспективності залишалися поза загальним освітнім процесом. Суть змін освітніх трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні, полягає у реальній зміні старої, репродуктивної моделі освіти, де школа виступала консервантом суспільної системи, на нову, динамічну модель, в якій школа, освіта стають здатними до саморозвитку й оновлення, такими, що відтворюють та стимулюють суспільні зміни. Однією з проблем на шляху реалізації цих завдань є неспроможність сучасної школи своєчасно й адекватно реагувати на швидкоплинні зміни сучасної освіти. Зокрема, неприйнятною на сьогодні є освітня система, за якої учні пасивно одержують академічні знання і не вступають в активну взаємодію із соціумом. Проблема соціалізації дітей з порушеннями психофізичного розвитку в системі сучасної спеціальної освіти посідає особливе місце і викликає багато суперечок і нарікань.

В Україні за наявності досить розгалуженої та розвиненої системи спеціальної освіти значна частина дітей з порушеннями психофізичного розвитку не одержує спеціальної допомоги і не має змоги задовольнити свої особливі навчальні потреби.

Побудована на тенденціях сегрегації дітей з порушеннями психофізичного розвитку, система спеціальної освіти вже не спроможна сповна відповідати запитам суспільства. Спостерігається повне неспівпадіння цілей системи спеціальної освіти з цілями-цінностями, які декларуються суспільством.

Відтак, проблеми їхнього навчання, виховання, надання необхідної спеціальної допомоги потребують нагального вирішення.

Спеціальні школи-інтернати, де навчаються і виховуються діти з порушеннями психофізичного розвитку на сьогодні не є осередками їх соціалізації. Не заперечуючи наявність ресурсних можливостей спеціальних шкіл-інтернатів, відповідних умов облаштування, наявності висококваліфікованих фахівців, надання необхідних медичних і корекційно-педагогічних послуг, варто відзначити, що установи такого типу сприяють процесам сегрегації та маргіналі-

зації. Водночас, передова освітня політика визначає на противагу сегрегативним процесам (сегрегації) соціальну інтеграцію дітей з порушеннями психофізичного розвитку як прогресивну тенденцію у розвитку сучасної світової спільноти.

На сьогодні спеціальна освіта в Україні представлена системою диференційованого навчання, яке здійснюється у навчальних закладах усталеного типу, а також — в установах інноваційного типу (реабілітаційних, оздоровчих, соціально-педагогічних, психолого-медико-педагогічних центрах і т. ін.). Не вдаючись до детального аналізу системи спеціальної освіти, варто зазначити, що спеціальні заклади для дітей з порушеннями психофізичного розвитку в нашій країні мають різну відомчу підпорядкованість: Міністерству освіти і науки підпорядковуються спеціальні дошкільні та шкільні заклади, психолого-медико-педагогічні та навчально-реабілітаційні центри; Міністерству охорони здоров'я — оздоровчі центри, центри раннього втручання, будинки дитини; Міністерству соціальної політики та праці й Міністерству у справах сім'ї, молоді та спорту — дитячі будинки-інтернати, центри соціально-педагогічної реабілітації, спеціальні дитячі будинки та ін. Така міжвідомча розпорошеність спеціальних установ для дітей з порушеннями психофізичного розвитку створює цілу низку труднощів, оскільки міжвідомчі бар'єри стають на заваді проведення повного обліку таких дітей, розбудови єдиної системи соціально-педагогічної допомоги та підтримки.

Поряд із беззаперечними позитивами варто виокремити суттєві недоліки сучасної системи спеціальної освіти. Перш за все це:

- її уніфікованість, що унеможлиблює забезпечення освітніх потреб всіх учнів, які мають порушення психофізичного розвитку, утруднює впровадження різноваріантних навчальних програм та внесення необхідних змін та додатків до навчальних планів;
- ізолюваність дітей з психофізичними порушеннями в спеціальних школах-інтернатах, які на сьогодні є основними спеціальними освітніми закладами, спричиняє суттєві негативні соціальні наслідки, зокрема, відчуження сім'ї від виховного процесу, соціальну інфантильність учнів, обмеженість розвитку життєвих компетенцій тощо;
- недостатня соціально-практична спрямованість навчального процесу, наслідками якої є: низький рівень сформованості соціально-побутової компетентності учнів, незадовільна орієнтація в системі соціальних норм і правил та відсутність навичок самостійної життєдіяльності;
- недостатня індивідуалізованість та особистісна зорієнтованість навчально-виховного процесу, наслідками якої є труд-

нощі емоційного та особистісного розвитку учнів, неадекватні уявлення про власні здібності й можливості;

- недостатня ефективність корекційно-розвивальних занять, що зумовлює низький рівень комунікативної компетентності, замкнутості;
- відсутність ліцензійованого психолого-педагогічного інструментарію для діагностики порушень, що утруднює правильне комплектування спеціальних закладів й організацію відповідного навчання;
- недостатнє науково-методичне та навчальне забезпечення освітнього процесу дітей з важкими патологіями, атиповими порушеннями, що потребують додаткових освітніх та корекційно-реабілітаційних послуг.

На сучасному етапі логіка розвитку освіти, в тому числі і спеціальної, не збігається з логікою розвитку суспільства, оскільки система спеціальної освіти переживає кризу, пов'язану з критичним переосмисленням її традиційних ціннісних основ, труднощами матеріального забезпечення функціонування спеціальних навчальних закладів, відставанням становлення спеціально-освітньої допомоги від зміни соціальних потреб.

Реорганізація й оновлення національної системи педагогічної освіти на основі принципів демократизації, гуманізації та модернізації, визнання права кожної дитини на одержання освіти, адекватної її пізнавальним можливостям і вимогам часу, є дороговказом до пошуку оптимальних шляхів її реформування, соціалізації дітей з порушеннями психофізичного розвитку, їх інтеграції в суспільство. Такій реорганізації системи освіти в цілому має сприяти інклюзивна освіта, концепція якої відображає одну з головних демократичних ідей — всі діти є цінними й активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних освітніх закладах корисне як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для інших дітей, суспільства в цілому.

Інклюзивну освіту, як систему освітніх послуг, має забезпечувати інклюзивна школа — заклад освіти, що адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує наявні в громаді ресурси, залучає батьків, фахівців для надання спеціальних послуг відповідно до потреб кожної дитини, забезпечує сприятливий клімат в освітньому середовищі.

Інклюзивна освіта на теренах України потребує свого вирішення на основі виваженого підходу, як з боку державних органів влади, так і з боку громадськості, оскільки інклюзивні процеси у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку у країнах постра-

дянського простору мають свою специфіку, розвиваються в умовах особливого соціокультурного статусу з урахуванням позитивів і досягнень диференційованого навчання.

Інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір України, як один з напрямів гуманізації всієї системи освіти, відповідає пріоритетам державної політики, що окреслені в «Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті» і полягають у: «...особистісній орієнтації освіти; створенні рівних можливостей для дітей та молоді у здобутті якісної освіти; забезпеченні варіативності здобуття базової або повної загальної середньої освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей».

В Україні реалізація інклюзивного підходу до навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку розглядається вченими в контексті перспектив і можливостей подальшого розвитку всієї системи освіти. У реальному часі і просторі цей процес набуває специфічних ознак і форм реалізації в окремих спільнотах, країнах і регіонах, маючи при цьому всезагальні гуманітарні витоки і спрямованість.

Варто зазначити, що інклюзивне навчання потребує створення сприятливої соціальної ситуації для розвитку дітей з психофізичними порушеннями і забезпечення їм рівних прав в одержанні освітніх послуг, оскільки ґрунтується на системно-комплексному й особистісно-орієнтованому підходах, передбачає структурно-функціональну і соціальну спрямованість освітнього процесу. Інклюзивне навчання, що являє собою закономірний і логічний варіант трансформації інститутів загальної і спеціальної освіти, виступає одним із основних інститутів соціальної інтеграції. Реалізація технологій освітнього інтегрування дозволить узгодити протиріччя між рівними правами осіб з порушеннями психофізичного розвитку у виборі життєвого шляху, форми освіти, освітніх послуг і фактичною нерівністю можливостей різних соціальних груп населення.

В цілому для розвитку практик соціального інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку важливою є трансформація державної соціальної політики в напрямі беззаперечного визнання їхніх прав і свобод, розвитку різнобічної підтримки і включення у суспільство. Необхідно проводити цілеспрямовану і систематичну роботу щодо подолання існуючого соціокультурного ігнорування осіб з порушеннями психофізичного розвитку і негативного до них ставлення.

У зв'язку з цим можна окреслити кілька умов, які є визначальними в успішності інклюзивних процесів:

- стала соціальна державна політика, зорієнтована на залучення всіх без винятку членів суспільства;
- реалізація практик ранньої інтервенції і проведення корекційно-розвивальних заходів;
- соціальна підтримка і допомога сім'ям дітей з порушеннями психофізичного розвитку;
- обмеження практики навчання та перебування дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах сегрегації;
- розробка законодавчої бази інклюзивного навчання осіб з порушеннями психофізичного розвитку;
- створення і розширення системи освітньої і професійно-трудової підготовки й інтегрування осіб з порушеннями розвитку в державні і недержавні структури;
- формування толерантного ставлення до осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

Толерантність безпосередньо пов'язана з рівнем поінформованості про розвиток таких осіб та специфіку їхньої життєдіяльності.

Вищезазначене дозволяє визначити коло питань рекомендаційного спрямування щодо оптимізації процесу інтегрування учнів означеної категорії до загальноосвітнього простору:

- Ефективність інклюзивного навчання суттєво підвищиться за умови своєчасної і кваліфікованої діагностики психофізичного розвитку дитини, а також при наданні консультативно-інформаційної підтримки педагогам і адміністрації загальноосвітнього закладу, в якому вона навчається, і її батькам.
- Інклюзивне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку має відбуватися за участі різнопрофільних фахівців (асистент вчителя, психолог, медичний працівник, соціальний педагог та ін.).
- В умовах освітньої інтеграції вкрай значущим є застосування мультидисциплінарного підходу при організації психолого-педагогічного супроводу учнів.
- Зовнішню підтримку з боку фахівців із різних закладів і організацій доцільно координувати на місцевому рівні.
- Інклюзивне навчання вимагає створення відповідної нормативно-правової бази, що закріплює правові засади здобуття освіти в різних формах особами з порушеннями психофізичного розвитку.
- Необхідними є розробка і подальше удосконалення спеціальних навчальних планів, програм, підручників і дидактичних засобів з урахуванням вимог особистісно-діяльнісного підходу в освіті дітей з особливими потребами.

- Ефективне інклюзивне навчання можливе лише за умови спеціальної підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів. Метою такої підготовки є оволодіння педагогами загальноосвітніх шкіл (дошкільних закладів) методами диференційованого викладання, застосування практик диференційованого навчання тощо.

Безумовно, реалізація інклюзивної освіти вимагає узгоджених і невідкладних дій з боку Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства праці і соціальної політики; сприяння професійних асоціацій педагогів, лікарів; активної задіяності місцевих громад, громадських неурядових організацій; співпраці з міжнародною спільнотою, що сповідує демократичні цінності та принципи громадянського суспільства.

Література:

1. Инклюзивное образование. Политика, содержание и сравнительные перспективы / Под ред. Ф. Армстронга, Д. Армстронга, Л. Бартона. — Лондон, 2000. — 78 с.
2. Коноплева А.Н. Коммуникативная стратегия интегрированного обучения / А.Н. Коноплева, Т.Л. Лещинская // Трансформация образовательных систем: оценка, проблемы, перспективы : тез. докл. Междунар. науч.-практ. конф. 29-30 окт. 1996 г. / М-во образования Респ. Беларусь, Нац. ин-т образования. — Минск, 1996. — С. 230-231.
3. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті // Освіта України. — 2004. — № 5. — С. 3.
4. Лорман Т. Переосмислюючи допоміжні послуги спеціалістів в інклюзивних класах / Т. Лорман, Д. Деллер // Дефектологія. — 2009. — №3. — С. 9-14.
5. Проблемы детской инвалидности в переходный период в странах СНГ и Балтии // Детский фонд Организации Объединенных наций (ЮНИСЕФ). — 2005. — 47 с.
6. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994 г. — К., 2000. — 21 с.
7. Шипицина Л.М. Навстречу друг другу: пути интеграции / Л.М. Шипицина, К. Ван Рейсвейк. — СПб., 1998. — С. 21.
8. Andrews J. The Inclusive Classroom. Educating Exceptional Children / J. Andrews, J. Lupart. — The University of Calgary : Nelson. Thomson Learning. — 561 p.

References:

1. Armstrong, F., Armstrong, D., & Barton, L. (Eds.). (2000). *Inkluzivnoe obrazovanie. Politika, sodержanie i sravnitelnye perspektivy* [Inclusive education. Policy content and Comparative Perspectives]. London.
2. Konopleva, A. N., & Leshhinskaia T. L. (1996) *Kommunikativnaia strategiia integrirovannogo obucheniia* [Communicative strategy of integrated education]. In *Transformatsiia obrazovatelnykh sistem: ochenka, problemy, perspektivy. Tez. dokl. Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. 29-30 okt. 1996* (pp. 230-231). Minsk: M-vo obrazovaniia Rosp. Belarus, Nac. In-t obrazovaniia.
3. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2004). *Natsionalna doktryna rozvytku osvity v Ukraini u XXI stolitti* [National Doctrine for Development of Education in Ukraine in XXI century]. *Osvita Ukrainy*, 5, 3.

4. Lorman, T. & Depler, D (2009). *Pereosmyslyuyuchy dopomizhni posluhy spetsialistiv v inklyuzyivnykh klasakh* [Rethinking support services specialists in inclusive classrooms]. *Defektologhiia* [Defectology]. 3. 9-14.
5. Children's Fund, United Nations Organization UNISEF. (2005). *Problemy detskoj invalidnosti v perehodnyi period v stranah SNG i Baltii* [Children and Disability in Transition in the CIS and Baltic countries]. *Detskii fond Organizacii Obedinennykh natsii*, 47.
6. Salamanca Declaration (2000) *Ramki deistvii po obrazovaniiu lic s osobymi potrebnoctiami* [Framework for Action on Education for persons with special needs] In *Vsemi-rnaia konferenciia po obrazovaniiu lic s osobymi potrebnoctiami: dostup i kachestvo* [The World Conference on Education for Persons with Special Needs: Access and Quality]. Salamanka. Spain, 7-10 July 1994. (p. 21) — Kiyv.
7. Shipicina, L. M., & Reisveik, K. Van. (1998) *Navstrechu drug drugu: puti integracii* [Towards each other: the path of integration]. St. Petersburg.

УДК 373.3 / 5.043

Липін А. В.

РОБОТА АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ

Тематика статті присвячена проблемі організації та сутності роботи асистента вчителя в інклюзивному навчальному закладі. Висвітлено умови та шляхи підвищення якості навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами. Розглянуто коло питань стосовно напрямків роботи та соціальних ролей асистента вчителя. Окреслено варіанти співпраці асистента вчителя з різними фахівцями в галузі медицини, педагогіки, психології, а також з батьками.

Ключові слова: інклюзивна освіта, асистент вчителя, діти з особливими освітніми потребами, індивідуальний навчальний план.

Липин А. В.

РАБОТА АССИСТЕНТА УЧИТЕЛЯ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

Тематика статті присвячена проблемі організації та сутності роботи асистента вчителя в інклюзивному освітньому закладі. Висвітлено умови та шляхи підвищення якості навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами. Розглянуто коло питань стосовно напрямків роботи та соціальних ролей асистента вчителя. Окреслено варіанти співпраці асистента вчителя з різними фахівцями в галузі медицини, педагогіки, психології, а також з батьками.

Ключевые слова: інклюзивне освітнє, асистент вчителя, діти з особливими освітніми потребами, індивідуальний навчальний план.